

GODSDIENSTIGHEID VAN NEDERLANDSE SEEVAARDERS.

Naedien wy met Gods hulpe en goede voorspoet . . .

Die aangehaalde sitaat het die skrywer laat dink aan die resolušieboek van *Jan Cornelisz. May*¹⁾, 'n Nederlandse ontdekkingsreisiger wat in die jare 1611-12 'n verkenningsreis na die Noordelike Yssee en die Amerikaanse kus onderneem het.

May, na wie die *Jan Mayen-eiland* genoem is, was een van die Nederlandse seevaarders wat uitgegaan het om die oseane van die wêreld te verken. Dikwels kom die vraag op: Was die geharde, onverskrokke en dikwels ruwe mense godsdienstig? Mens hoef jou nie net tot die verlede te bepaal nie. Ook vandag geld dieselfde vraag nog. Is seeliede werklik godsdienstig? Die leser sal antwoord dat mens meer verneem van hul uitspattings as van hul godsdienssin. Ander antwoorde sal wees: Seevaarders is grof in hul gedragings. Hulle veroorsaak soms aanstoot.

Oppervlakkig beskou kan mens die waarheid van bostaande uitlatings nie ontken nie. Tog is dit nie die hele waarheid nie.

¹⁾ Kyk: De reis van Jan Cornelisz May naar de Ijszee en de Amerikaansche kust 1611-1612. Verzameling van bescheiden uitgegeven door Mr. S. Muller F. z. Den Haag. 1909. Die sitaat wat aangehaal is is ontleen aan 'n sinsnede wat voorkom in 'n besluit van 30 Oktober 1611 (bls. 116). Ander sinsnedes in dieselfde verband: „God lovende ende uuter herte danckende van de genade, die Hy ons doordien bewezen heeft” (bls. 112); „naedien wij nu door Gods gratie . . .”; „in gevalle zult geschiede, daar God wil voor behoeden . . .” (bls. 120); „Voorts moet de zaecke God bevolen wesen ende wy die middelen gebruicken, die ons God voorwenden sal” (bls. 123); „God verleene een goet succes amen” (blas. 128) e.a.

Het u ooit probeer om tot die kern van die vraagstuk deur te dring? Ons stem saam met die woorde van 'n Nederlandse skrywer wat sy gedagtes as volg weergegee het: „hun spreekwoordelike ruwheid . . . is vaak niets anders dan de keerzij van een onderdrukte religiositeit“).

Dit is een uitleg van die vraagstuk.

Waar die seeman, met al sy gevaarvolle reise, so dikwels met die natuurelement in aanraking kom daar moet godsdienstigheid bestaan. By hom is daar 'n diep-ingewortelde gevoel van afhanklikheid, afhanklikheid aan God, aan die Here sonder wie se genade, hulp en bystand niemand iets vermag nie. Die geweldige spannings, waarin menige skipper en matroos verkeer, moet op een of ander wyse afgevoer word. Soms gebeur dit in die vorm van uitspattings. Mens kan dit verstaan. Dat dit soms op daardie wyse gebeur gee die toeskouer nog nie die reg om aan die godsdienstin van skippers en matrose te twyfel nie.

Teen die o.i. verkeerde opvatting het meer as een Nederlandse skrywer van resente datum te velde getrek. Meer as een van hulle skets die gemoed en Godsvertroue van die gemiddelde seeman.²⁾ Deur meer van die lewe, die moeilikhede, die gevare en Godsvertroue van die manne van die see te lees en te oordink, word verkeerde opvattinge uitgewis en kom mens nader aan dieselfde waarheid waarvan die Psalmis in Psalm 107 getuig:

Zij, die de zee bevaren
Met schepen, rijk bevracht,
Zien op de groote baren
Gods wijsheid, gunst en macht;
Daar leeren zij de daân
Des Heeren klaar bemerken,
En in de diepe paân
Zijn groote wonderwerken.

Laat ons die Psalmis verder volg: Die storm steek op, die skepe-linge vra uitkoms en redding van die Here. Hy is hulle genadig en in die vyftiende vers sing en jubel die Psalmis:

Hij doet den storm bedaren,
De golven zwijgen stil.
Nu rijst de vreugd; de baren
Zijn effen op Gods wil;
Nu wijkt verslagenheid,
Na zooveel angstig slaven,
Daar God hen veilig leidt
In hun begeerde haven.

²⁾ A. Wapenaar in „De Nederlandsche Volkskarakters“, Kampen, 1938. Bls. 318-331. Aanhaling: bls. 321.

³⁾ O.m. Arthur van Schendel; Herman de Man; J. de Hartog in „Hollands Glorie“.

Bostaande woorde is geen ydele klanke nie. Hier beluister die aandagtige leser die ware seeman of die kaptein wat, soos *Bontekoe*⁴⁾ dit so treffend uitgedruk het „Schipper (*naast God*)” op sy vaartuig is en oor die seë en oseane van die wêreld swerf wat deur die Skepper van Hemel en Aarde gemaak is.

Het daar van die Nederlanders, wat rondom die suidpunt van ons land na die Oos-Indiese eilande geseil het, gegewens in verband met hul godsdienstige gevoelens en ander besonderhede tot ons gekom?

Hulle was die manne van wie 'n moderne Nederlandse skrywer getuig het: „*Een varensgezel die een kwart eeuw gediend had zag men nauwelijks . . . Er lagen er duizenden op den bodem van Holland naar de Kaap, van de Kaap tot Java . . .*”⁵⁾

Hulle was manne van staal, gehard deur gevare en tallose moeilikhede. Hulle het nie teen kleinighede opgesien nie. Nie altyd was hul registers sonder smette en minder aangename aankleefsels nie, maar tog het daar in die harte van baie van hulle 'n diep deurleefde en diep deurvoelde Godsrug gewoon. Van die hoogste tot die laagste dienare van die V.O.C. het op die Here vertrou.

Wanneer *Jan Pietersz. Coen*, die stigter van die Nederlandsche koloniale ryk in die Ooste, aan die waarde van die godsdiens dink dan stel hy die vraag. „*Isser ter werelt wel iets, dat meer des menschen harte vereenicht ende verbindt als de eendracht ende exercitie van religie . . . ?*”)

Wanneer Coen aan Here XVII oor die Indiese handel skryf dan voeg hy daarby: „*dat nochtans oock voor al de voortplantinghe van de Christelycke religie niet en werde vergeten, nochte aen een syde gestelt.*”)

In 'n brief maak Coen melding van die volgende, belangrike aangeleentheid: „*God en heeft de menschen de kennisse der zevaert niet alleen gegeven, omdat hij van 't eene landt soude halen, dat hem in 't sijne gebreekt ende om sijne delitie, maer oock, omdat hy het aert rijck soude vervullen ende Zijn woordt over de geheele werelt vercondicht ende verbreyt werde.*”⁶⁾

hul godsdienstige gevoelens en ander besonderhede tot ons gekom?

⁴⁾ Nederlandse skipper, Willem Ysbrantsz Bontekoe, skrywer van die „*Journal ofte gedankwaerdige beschrywinge van de Oost-Indische Reyse van Willem Ysbrantsz Bontekoe*”. Hoorn, 1648. (In besit van Prof. Dr. S. P. Engelbrecht). In 1930 het dr. G. J. Hoogewerff 'n herdruk versorg. (Utrecht, 1930.)

⁵⁾ Hoogewerff, bls. XVIII.

⁶⁾ Arthur van Schendel: *Jan Compagnie*. Rotterdam, 1933. Bls. 259.

⁷⁾ Aangehaal deur M. J. Fuchs: „*Jan Pietersz Coen in uitspraken van hemzelf en anderen*”. Baarn, z.j. Bls. 21. *Exercitie-beoefening*.

⁸⁾ Ibid. Bls. 22.

⁹⁾ Ibid. Bls. 22 *delitie -genoeë*.

Waarom is Coen aangehaal? Omdat die oordeel oor hom in die loop van die tyd nogal uiteenlopend was en nog is. Waar sommige skrywers hom geprys het, daar het ander hom gelaak. Nietemin is sy godsdienstige gevoelens en godsdienssin bo enige twyfel verhewe.

Keer mens terug na die jare voordat die V.O.C. gestig is. Alvo-rens die groot handelmaatskappy gestig is het die Nederlanders reeds verskillende handelsvlote na Oos-Indië gestuur.

Die tweede vloot, wat in 1598 van Nederland na Java geseil het, was onder bevel van *Van Neck en Warwijck*. Die skeepjoernaal van Van Neck het bewaar gebly en is later in aantreklike vorm uitgegee.¹¹⁾ In die joernaal ontmoet mens dieselfde, kenmerkende bewoordinge wat reeds by Coen aangetref is. Hoe treffend is die aanhef van die joernaal:

*„In den jare ons Heeren ende Salichmakers Jesu Christy duyzent vyfhondert achtennegentigh op den eersten dach vande maend Mayo (als wy in goede order . . . gereed lagen . . . om met Godlycke hulpe onze voorgenomen reyze na de lande en eylanden van Oost Indyen te aenvaerden) heeft de goede Godt een coelende wint uyt en oosten laeten waeyen . . .”*¹²⁾

En die laaste paragraaf van die joernaal? Nadat die skepe in patria terugkeer het skryf Van Neck: „Voorwaer als wy wel nadencken sullen, hoe *dickwils de Heere (die een voorsichtig beleyder van al ons doent is gheweest)* ons uyt diverse swarichheit heeft *gheholpen, zoo behooren wij niet op te houden hem ware danckbaerheit te bewyzen* en niet alleen omdat hy ons voor diverse onghelucken behoevende een corte reyze heeft laeten doen, maer oock omdat hy ons zoo mildelyck heeft verleent d'ingheladene waerdige comenscapen, een aengehename vruchte voor den arbeyd van den lofwaardighen mannen, die het bewint van zoo heerlycken werck by der hant ghenomen,

¹⁰⁾ Oor Van Neck en sy reis o.m.: F. W. Stapel: *Geschiedenis van Nederlandsch Indië*. Deel II. Amsterdam, 1938. Bls. 355 e.v.

¹¹⁾ „De Tweede Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Jacob Cornelisz van Neck en Wybrant Warwijck 1598-1600. Journalen, documenten en andere bescheiden uitgegeven en toegelicht door J. Keuning.” Den Haag, 1938. Deel I.

¹²⁾ Ibid. Ons kursiveer.

dwelck ons vaderlant wel zeer profytelyck conde weezen, dat *de eewighe goedertier God* verlenen wil. Amen.¹³⁾

In die joernaal is interessante voorbeelde wat in dieselfde rigting wys. Wanneer die skepe op die uitreis naby die Natalse kus in 'n kwaai storm beland dan skryf Van Nerk: „*Doch de Heer ver zach het, zoo dat haer de winden tegens den dach begonsten te besadighen, en wert daer na beter weder*”.¹⁴⁾ Kort daarna het verskil van mening ontstaan onder die leiers van die ekspedisie. Die strydvraag was of die skepe nog 'n tydjie in die baai van Madagaskar moes vertoef of onverwyld na Sumatra behoort te vertrek. Van Neck was ten gunste van die laaste plan. Hy het met sy skepe in volle see gebly en geskryf:

„*ick nam voor my te vertoeven wat God doen wilde, die den rechten beleyder alder dinghen is, door wiens bestiering wy bevinden alle menschen voornemen idel te zyn.*”¹⁵⁾

Daar, in ope see, het Van Neck afgewag of die Here 'n gunstige wind sou laat opsteek waardeur die skepe na die Ooste kon seil. Hy het besef dat die mens nie alle vraagstukke kan oplos nie. Hy het nie geskroom om sy gevoelens in die joernaal neer te skryf nie!

Eindelik het gunstige wind gekom. Die skepe het vertrek maar tussen Madagaskar en Sumatra is die bemanning aangetas deur skeurbuik. Gelukkig het die skeepsdokter oor doeltreffende geneesmiddels beskik. Niemand het gesterf nie. Van Neck skryf in sy dagboek: „*Ons doctor gebruyckte tot de cranken zyn medicamenten, die zoo wel opererden (met hulpe van God) datter niemant van de scheurbuyck en starf . . .*”¹⁶⁾ Na aankoms in die Ooste is Van Neck voorgestel aan 'n Javaanse koning. Die Oosterse wyse, waarop die kruiperige howelinge met die koning omgegaan het, het 'n ontevrede gevoel by Van Neck agtergelaat en hy teken in sy joernaal aan: „*Deeze luyden eeren haren Coninck niet oft hy een mensche, dan oft hy een God ware,*

¹³⁾ Ibid Bls. III. Ons kursiveer. Waar dr. E. C. Godee Molsbergen in sy biografie oor Jan van Riebeeck op bls. 76 en 77 (uitgawe 1912) die gebed publiseer en daaraan toevoeg dat dit 'n mengsel van godsdienssin en handelsgees is daar sien mens in die joernaal van Van Neck 'n voorbeeld van voor 1602. Terwyl die gebed van Van Riebeeck 'n voorskrif van Here XVII was daar het dit Van Neck vrygestaan om sy eie formule te gebruik. Ons is dan ook meer geneig om, sowel die gebed van Van Riebeeck as die slotparagraaf van Van Neck te beskou as uitings van die tydgees. J. Huizinga sê duidelik in sy „*Holländische Kultur des siebzehnten Jahrhunderts . . .*” (Jena, 1933): „*im Aufbau und in der Erhaltung des Staates und seiner Macht über See hat kalvinistischer Glaubensmut, Vertrauen, Zuversicht, kurz geistige Energie einen unberechenbaren Anteil gehabt. Die Geister der handelnden Figuren, eines Jan Pieterszoon Coen zum Beispiel, sind dadurch gestählt und zu ihrer erstaunlichen Tätigkeit befähigt worden*” (Bls. 30). O.i. het Godee Molsbergen sy uitspraak oorhaastig gegee en die invloed van die Calvinisme onderskat.

3.XV “vnootblz.III.”

¹⁴⁾ Ibid. Bls. 16.

¹⁵⁾ Ibid. Bls. 19.

¹⁶⁾ Ibid. Bls. 36. Ons kursiveer.

zoodat het een Christenmense lastich valt om zien, dat men een vlees dat van de wormen verteert sal worden, sulcke eere (*die men God alleen schuldich is*) siet doen." ¹⁷⁾

Van Neck was 'n gelowige Christen want toe hy en sy mense kort daarna op 'n eetmaal onthaal is, vergeet hy nie om in sy joernaal aan te teken: „Als wy nu (versaet synde) *de milde God* voor zyn weldaden gedanckt hadden . . ." ¹⁸⁾

Dieselfde toon ontmoet die leser in die volgende brokstukkies. Van 'n sterwende man „die stervende sulcken aanvechting leed van den Satan”, skryf die gesagvoerder: „hy starf daarna met weynich vertrouwen op Gods barmharticheit”. Dit het Van Neck bitter bedroef want hy voeg aan sy beskrywing toe „*de Heere wil alle menschen voor sulck elendich sterven behoeden.*” ¹⁹⁾

Hoe was dit, so sal die leser waarskynlik vra, met die geestelike versorging gesteld aan boord van die skepe van Van Neck en Warwick? Veral omdat die reis voor die stigting van die V.O.C. onderneem is, is dit o.i. van belang om die saak nader te beskou. In 1598 het die Stadhouer, Prins Maurits van Oranje, 'n reglement van tug en orde, die sogenoemde „artikelbrief” uitgevaardig waaraan skepe wat na Oos-Indië geseil het, hulle moes hou. In die artikelbrief het voorskrifte aangaande nakom van godsdienstplichte voorgekom, terwyl lasterlike gebruik van die naam van die Allerhoogste verbied is. ²⁰⁾

Twee sieketroosters is aangewys om in die godsdienstige behoeftes van die opvarendes te voorsien. ²¹⁾ Hulle was *Jacob Mattheus* en *Philips Pietersen van Delft*.

Terwyl eersgenoemde aan boord van die admiraalskip was, het laasgenoemde aan boord van die onder-admiraalskip vertoef. Soms het hulle ook aan boord van ander skepe van die vloot opgetree. Soos bekend was die sieketroosters geen benydenswaardige persone nie. Wel was hulle toegestaan om te bid en te preek maar hulle was verbied om die Sakramente toe te dien.

In die geval van Mattheus en sy ampsbroeder is bepaal dat hulle op las elke môre en aand moes bid of voorlees uit die Heilige Skrif. Die skepelinge is gelas om: „t'selve met eerbiedinge revelentelick” aan te hoor. Klaarblyklik het dit te wense oorgelaat want op een van die skepe is dit nodig geag om te bepaal dat „een iegelyck ende niemant uijtgesondert sall hem voegen to sitten after den leser”. Dit is slegs aan die stuurman toegelaat om naby die roer te bly staan, omdat hy

¹⁷⁾ Ibid. Bls. 69. Ons kursiveer.

¹⁸⁾ Ibid. Bls. 92. Ons kursiveer.

¹⁹⁾ Ibid. Bls. 93. Ons kursiveer.

²⁰ en ²¹⁾ S. P. Engelbrecht: „Geschiedenis van die N.H. Kerk van Afrika”. Pretoria 1936. Bls. 2 en literatuurverwysing aldaar.

„daer syn beroep heeft”. Ook moes al die skepeling na die sieketrooster kyk. Ongehoorsaamheid is in so 'n geval met tien stuiwers beboet.”²²⁾

Sieketrooster Pietersen word geskets as „een degelyck ende geschickt man, seer straffelyck, niemant ontsiende”. Hy, sowel as Mattheus, het by hul terugkeer in patria verantwoording van hul daade moes doen. Waarom? Albei het die Heilige Doop toegedien. Pietersen het twee matrose en 'n inboorling van Madagaskar-Lourens-gedoop. Verder het hy die Heilige Awondmaal bedien. Albei sieketroosters moes voor die Amsterdamse Kerkraad verskyn om 'n berisping te ontvang.

Die Klassis het hom ook met die saak bemoei. Later is aan Mattheus toegestaan om die doop te verrig. Pietersen het dieselfde reg ontvang. Die reg in verband met bediening van die Awondmaal is albei ontsê.

En verder is van die twee sieketroosters verlang dat hulle 'n volledige verslag van hul eerskomende reis na Oos-Indië indien en daarin vermeld wat deur hulle verrig is tydens die reis.²³⁾

'n Ander beskrywing waarin baie meegedeel word is die „Journael ofte gedenkwaerdige beschrijvinghe van de Oost-Indische Reyse van Willem Ysbrandtsz. Bontekoe.”²⁴⁾

In Bontekoe ontmoet die leser 'n warmvoelende, godsdienstige Oos-Indiëvaarder. Op 28 Desember 1618 het hy met die skip „Nieuw Hoorn” na die Oost vertrek. Die rustige, bedaarde skipper besit 'n vader vir sy skepeling. Aan godsdienssin het dit hom nie ontbreek opmerksame gees, hy is 'n liefhebber van die natuur en 'n broer en nie. Tereg het die digter van hom en sy reis getuig :

Wat voordeel geeftet aan 't gemeen
Dat yemandt heeft veel ramp geleen,
Dat hy door allerley ghevaer
Heeft langh gesuckelt hier en daer,
En wonderlijck door Godts bestier
Geredt uyt water, moordt en vyer,
De doot ontworstelt voor een tijdt,

²²⁾ „De Tweede Schipvaart . . .” Bls. LXXV. Lasterlike gebruik van Godsnaam: bls. LXXVI. Godee Molsbergen vermeld in „Tijdens de O.-I. Compagnie” (Bandoeng, s.j.) deel I, bls. 19 in verband met wegbly van gebede en Skriflesing dat slegs siek skepeling geoorloof was om weg te bly. Die ander moes twee keer per dag voor die ete verskyn. Wegbly vir die eerste keer is gestraf met verbeur van die wynrantsoen en 'n gulden boete. Die tweede keer die dubbele. Derde keer: die skuldige word „gelaarsd” m.a.w. met 'n dik tou geslaan. Soms is vyfhonderd houe toegedien aan een en dieselfde skuldige.

²⁴⁾ Daar is verwys na die uitgawe wat deur Hoogewerff versorg is. Fragmente van die verhaal kom o.m. voor in die werk van Godee Molsbergen (voetnoot ²²⁾ en in „Van oude voyagien” van M. G. de Boer. Derde druk, Amsterdam s.j.

En noch in rust sijn jaren slijt;
 Soo niet de pen tot meerder nut,
 Noch vande druck-konst onderstut.
 Dit aen de Werelt bracht in 't licht,
 't Welck yder met vermaecken sticht,
 Waer nyt oock de nakomelingh
 Mach weten sulck een wonder-dingh,
En leeren, dat des Heeren handt
*Is krachtigh boven 't aerdsch verstandt.*²⁵⁾

En by die portret van skipper Bontekoe is geskryf:
 Dits 't beelt van Bonte-koe dien Godt, op sijne vaert
 Tot elck verwonderingh, heeft wonderlijk bewaert
 Mits hij de Doodt ontgingh, self midden inde Doodt
 In 't water, vuer in Moordt in Dorst en Hongersnoot.²⁶⁾

Tydens hul verblyf op Madagaskar het Bontekoe en sy geselskap verskillende kere in aanraking gekom met inboorlinge. Bontekoe skryf van hulle o.m. „Wy en konden aen haer geen teycken van kennisse Godts of Gods-dienst bespeuren, maer hadden aen sommige plaetsen buytens huys ossenhoofden op staken opgerecht, daer voor sy . . . nedervielen en aenbaden; schenen heel vreemt te wesen en sonder gevoel vanden waren Godt”.²⁷⁾

Na bostaande opmerkings oor land en volk van Madagaskar het die skipper en die syne na die Ooste geseil.

Na bostaande en ander opmerkings oor land en volk van Madagaskar het die skip na die Ooste geseil. Ongelukkig het deur onversigtigheid brand aan boord van die „Nieuw Hoorn” ontstaan. Ofskoon die opvarendes alle moeite gedoen het om die brand onder beheer te kry het niks gebaat nie. Die vlamme het by die kruitvate gekom! 'n Verskriklike ontploffing het gevolg . . . „Het schip sprongh aen hondert duysent stukken”.²⁸⁾

En skipper Bontekoe en die syne? Laat ons Bontekoe self aan die woord laat: „En ick,” so skryf hy, „Willem Ysbrantsz. Bontekoe, doe ter tijdt schipper, vloogh mede inde lucht; wiste niet beter of ick most daer mede sterven. Ick stack mijn handen en armen nae den Hemel en riep: „Daer vaer ick heen, o Heer! Weest my arme sondaer genadigh! Meende daermede mijn eynde te hebben; doch hadde evenwel

²⁵⁾ Hoogewerff. Bls. 10. Gedig deur Jan Willemsz. Pauw. Ons kursiveer.

²⁶⁾ Ibid. Teenoor bls. 10. Gedig onderteken deur die uitgewer van die beskrywing: Jan Jansz. Dentel. Hoorn. 1646.

²⁷⁾ Ibid. Bls. 28.

²⁸⁾ Ibid. Bls. 33.

in 't op-vlieghen mijn volle verstant, en bemecrkte een licht in 'mijn herte, dat noch met eenige vrolijkheydt vermenght was, soo 't scheen, en quam alsoo wederom neer in 't water . . ." 29)

Daar het die skeepsmas gedryf. Bontekoe het die mas gegryp, daarop gaan lê en sagh het werck eens over en seyde: „O Godt! hoe is dit schoone ship vergaen, gelijk Sodoma en Gomorra". 30)

Bontekoe het nie te lank in eensaamheid rondgedryf nie. 'n Matroos, wat 'n stuk hout vasgeklamp het, verskyn in sy nabyheid en saam dryf die twee skipbreukelinge na die wrak. Tot sonder het hulle daar vertoef, maar geen ander oorlewendes gewaar nie. Tog het daar 'n paar bootjies met skipbreukelinge rondgeswalk. Bontekoe en die matroos het bang begin word en die skipper het gesê: „Laet ons God almachtich bidden om een goede uytkomst." Die gebed is verhoor, een van die bootjies het sy verskyning gemaak en die skipper en sy matroos is gered.

Twee bootjies, met 72 man en sewe tot agt pond brood aan boord, het na die Ooste geseil. Dit alles wat van skip, bemanning en voedselvoorrade oorgebly het.

Dertien dae het die uitgeputte en uitgehongerde seeliede op die bare gedobber voordat hulle land in sig gekry het. Hulle het by 'n eilandjie aangekom . . . Tydens die dertien dae het Bontekoe en die „voorleser" (sieketrooster) gebid en psalm gesing. „De Heer almachtigh zij geloof en gepresen, die onse bidden en smeken heeft verhoort" skryf die dankbare skipper nadat hy en die syne voet aan wal gesit het. Toe Bontekoe aan land gekom het vermeld hy: „viel ick op mijn knien en kuste de aerde van blydtschap en danckte Godt voor zijn genade en barmhartigheydt, dat hy ons niet en hadde versocht, of had tot noch toe een uytkomst in de saeck gegeven . . ." 31) En-so vervolg Bontekoe: „Hier bleeckt dat de Heere de beste Stierman was . . ." 32)

Daar was kos op die eiland maar ook gevare. Op 'n verkennings-tog het twee inboorlinge, wat saam met Bontekoe in 'n bootjie was, aanstalte gemaak (tenminste dit het Bontekoe gedink) om hom aan te val. Bontekoe se moed het hom begin begewe. „Godt weet hoe ick te moede was," skryf hy. Hy was ongewapend en wat moes hy doen? Bontekoe het hom „derhalven tot God (gekeer) en badt hem om ghenade en dat hy my verstant wilde gheven, wat my best in die gheleghenheydt stont te doen."

29) Ibid. Bls. 33-34.

30) Ibid. Bls. 34.

31) Ibid. Bls. 43. Die laaste deel dui op die voorneme van 'n deel van die skipbreukelinge om 'n paar seuns op te eet. Die honger was ondraaglik. Kyk bls. 41 waar B. o.m. skryf: „Voorwaer een desperaet vornemen! Badt daerover" . . . ens.

32) Ibid. Bls. 50.

Hy het 'n ingewing gekry om te sing. Die inboorlinge het begin lag „en gaepten datmen haer inde keel sien kon”, maar — so vervolgdie skrywer — „ick was heel anders in mijn herte gestelt als ick verrouw dat sy meenden”.³³⁾

So is hy gered „door Godts genade”.

Later het dit tot 'n skermutseling met die inboorlinge gekom. Gelukkig het die bootjie „met een barst” wind van die land weggedryf.

„Voorwaar een merckelijck teychen vande genadige handt Godts,” skryf Bontekoe.

Daarna is die reis na die Ooste voortgesit. Die bootjie het deur die Straat van Malakka gevaar. Alles is sonder hulp van seevaartkundige instrumente gedoen en by die eiland Java het Bontekoe nog in taamlieke onsekerheid verkeer waar hy en die syne was.

Dit was sy eerste reis na Oos-Indië en hy het die vaarwater nie geken nie. Toe die skipbreukelinge by 'n klein eilandjie aangekom het, het Bontekoe besluit om die Here raad te vra.

„Viel daerom op mijn knien neder en bad de Heere hem smeekende, dewijl hy my tot hiertoe hadde geredt en bewaert onder sijn ghenadighe vleughelen en verlost uyt vyer en water, van hongher en dorst, en vande quade menschen, dat het sijn vaderlijcke goetheydt doch soude ghelieven my verder te bewaren en my de ooghen des verstandts open te doen, om den rechten wegh te vinden, opdat wy wederom by onse Natie en Vrienden mochten komen. „Bontekoe gaan verder: „Ja met diep versuchten bad ick: O Heere, wijst ons de wegh en gelyd my, doch oft uwe wijsheyt voor goet en best insagh my niet in salva by onse Natie te brengen, so laet doch (ist u Goddelycke wil) eenighe van 't volck te recht komen, opdat men weten mach, hoe dat het met ons en het schip ghegaan is.”³⁴⁾

Die gebed is verhoor. In Bantam (Wes-Java) het die skipbreukelinge Nederlanders ontmoet. Daarna is die reis na Batavia voortgesit. Goewerneur-generaal Jan Pietersz. Coen het Bontekoe aldaar ontvang. Hy het die verhaal gehoor en daarna o.m. gesê: „Ghymeught dencken dat u leven verloren is geweest, en dat het u van Godt almachtigh weder is geschoncken.”³⁵⁾

Ons neem afskeid van skipper Bontekoe. Die aanhalings en besonderhede wat hier weergegee is vorm slegs 'n deeltjie van die volledige reisbeskrywing maar bewys voldoende hoe dit met die geloof en Godsvertroue van Bontekoe gesteld was.

³³⁾ Ibid. Bls. 50.

³⁴⁾ Ibid. Bls. 56-57.

³⁵⁾ Ibid. Bls. 61.

Tenslotte nog een en ander oor die merkwaardige figuur in die geskiedenis van die opkoms van die Nederlandse seevaart: ds. Petrus Plancius (1552-1622).³⁶⁾ Hierdie Suid-Nederlander, wat van huis uit n teoloog was, het in 1576 predikant geword. Tydens die geloofsvervolgings in die Suidelike Nederlande (vandag België) het hy 'n swerwende bestaan gelei. In 1578 is hy as predikant te Brussel benoem. Nadat die Spanjaarde die stad verower het is ds. Plancius na Amsterdam beroep. Daar het hy 37 jaar gearbei. Hy het, merkwaardig genoeg, beroemd geword deur sy grondige kennis van aardrykskunde. Hy het onderrig in seevaartkunde gegee aan beginners, en skippers en stuurlui wat na Oos-Indië wou gaan eksamineer. Reeds in 1592 het daar 'n groot wêreldkaart van sy hand verskyn. Op 'n ou, bekende prent sien mens ds. Plancius besig om van die kansel 'n aantal belangstellende leerlinge in die seevaartkunde te onderrig. Dit was dieselfde ds. Plancius wat die Nederlanders vir die groot seevaart vakkundig voorberei en bekwaam het. So het hierdie Nederlandse predikant ook sy deel bygedra om die Nederlandse seevaarders vir 'n groot taak op te lei. Hy het die skepelinge die weg deur die wêreld gewys en hulle op Sondae voorberei vir die Ewige Lewe. En so kon sy leerlinge in alle erns en eerlikheid sê:

Heer, in Uwen Name
 Gaen wij 't zeyl ter zee,
 Geeft den wint bequame . . .

En nadat die skepelinge, op verre strande of in die Vaderland uitgerus het van die vermoeienisse van die lewe, dan het die roepstem weerklink:

Keer weder, 't is genoeg gedwaald,
 In alle dingen van der aarden,
 Daar wordt geen voordeel met behaald,
 Van veel belang en groote waarden,
 Tot God, uw Schepper en uw voeder,
 Keer weder, tot u Vaders Huis.
 Den Hemel is uw rechte T'huis,
 Jerusalem uw rechte Moeder.³⁷⁾

J. PLOEGER.

³⁶⁾ Besonderhede oor ds. Plancius o.m. in die reeds genoemde werk van Stapel. Ds. Plancius is gebore te Belle (Vlaanderen) en was o.m. lid van die Nasionale Sinode van Dordrecht.

³⁷⁾ Jan Luiken „De Bykorf des Gemoeds . . .”. Leiden. s.j. Bls. 90. („De reizende man”).